

Ångsågar i Attsjö och en gårdssåg.

Ångsågen vid Sandkullarna i Attsjö, "Sven Peters såg".

Ångsågen startades troligen 1886 och drevs under knapp ett år. Ägaren var virkeshandlaren och bonden Sven Peter Johannesson på Attsjö Jöns Markussonsgård. Eftersom ingen bokföring finns sparad, så är maskinisten och sedemera handlaren Carl August Johansson Holmberg från Holmahult i Herråkra socken, den enda anställda som man vet namnet på, men Sven Peter hade för övrigt gott om drängar och arbetskarlar anställda. Sågen upphörde i samband med hans död den 24 februari 1887.

Attsjös störste entreprenör Sven Peter Johannesson var en godhjärtad och ärlig man, som arbetat sig upp från ägare av ett litet torp till välbeställd företagare men med tiden blev hans planer allt för vidlyftiga. När Sven Peter 68 år gammal dog av lunginflammation sprack bubblan. I samband med den personliga konkursen som följde avyttrades alla tillgångar vid flera stora auktioner. Dessa utannonserades i Smålandsposten och där kan man läsa den enda beskrivning som finns av "Sven Petters såg": " En större ångsåg med remmar, cirkel- och spånsågar, med fullständig utvexling, axlar och remtrissor jemte remmar, samt ångmaskin om 18 á 20 hästkrafter. Allt nästan nytt och i gott skick..." .

På eftermiddagen den 21 juni 1887 såldes 15/64 Attsjö Norregård, som Sven Peter hade ägt. Hemmanet var stort, utmärkt bra bebyggt och fick tillträdas på en gång med växande gröda. Där fanns ca 180 tunnland mossar som kunde odlas och som till stora delar redan var utdikade och till vilka vägar var anlagda. Samtidigt såldes ångsågen, värderad till 3000 kr.

Sommaren 2006 visade Allan Karlsson från Attsjö Norregård oss platsen där ångsågen hade stått, vid de så kallade Sandkullarna belägen på höger sida, längs vägen mot Dädesjö och i jämnhöjd med Byestad. Allan mindes att under hans uppväxt fanns en stensatt ränna på platsen där ångsågen hade stått, men att den fylldes igen. Han berättade om Sven Peter Johansson, som var en företagsam och framgångsrik man med stora skogar och det stora sågverket som drevs med ånga. Sven Peter hade också börjat att anlägga en banvall genom markerna från kullarna, där hans ångsåg stod, och rakt västerut ända upp till gränsen mot Ramnåsa. Järnvägsvagnarna skulle dras med hästar. Järnvägen ville Sven Peter bygga för att effektivt kunna forsla ut timret från sina stora skogar till sin ångsåg, framhöll Allan. Någon räls blev det aldrig.

Attsjö ångsåg, som ägdes av Åryd bruk.

I de vidsträckta Attsjöskogarna fanns stora arealer med mogen skog och 1885 började Åryd bruk anlägga en ångsåg ca 5 km sydost om Attsjö by. Sågen anlades centralt i området med den mest värdefulla skogen och fick namnet Attsjö Ångsåg. Det tog hela 1885 och början av 1886 innan anläggningen var klart. I april 1886 började man produktionen som bestod av bjälkar, plank, bräder, sliprar och stavar. Tillverkningen var rätt hög för sin tid.

Sågverket drevs av en lokomobilmaskin av märket Munktell på 10-14 hästkrafter. Lokomobilen stod på ett stenfundament inuti en byggnad med måtten 6,80 x 3,50 meter. Om denna byggnad var ihopbyggd med själva såghuset är osäkert. Vattnet till lokomobilen pumpades upp från ett källsprång i en sank svacka ca 200 – 300 meter norr om sågen (Pumpamossen) och leddes i uppborrade trädstammar fram till sågen. Det fanns en brunn vid sidan om ångmaskinen, men den var inte så stor, endast 3,80 meter djup och ca 40 centimeter i diameter. I besiktningsinstrumentet över sågen nämns alltid assurancesprutan i samband med lokomobilen mycket noga. Assurancesprutan var en enkel handspruta (handtrycksspruta) som måste finnas vid ångsågen för att brandförsäkringen skulle gälla.

Såghuset hade en längd av ca 18 meter, bredd av ca 7,5 meter och en höjd av 3,3 meter och var försett med ett tak av tjärpapp. Huvudaxeln till sågen var ca 7,5 meter lång och hade en diameter av 2 3/8 tum med 3 remskivor. Till sågbänken fanns 12 rullar och 2 halvullar. De olika sågar som användes var stavsåg, svallsåg, kapsåg samt cirkelsågar på 43 tum (ca 130 cm), 38 tum (115 cm) och 34 tum (ca 102 cm).

Vid sidan om såghuset finns spår efter en liten byggnad som inte nämns i något protokoll. Där har möjligen varit ett litet förråd eller verkstad. Det man ser idag av denna byggnad är en ingångssten och en syllstensrad. Runt sågen fanns milor där träavfallet omvandlades till kol, vilket innebar att sågen var nära nog självförsörjande med träkol.

Wislanda Ångsågsbolag hade köpt skog av Åry bruk på skogsauktion 1896/97 och hyrde sågen under två år mellan 1897- 1899. Personalen på sågen ingick i hyran så alla som ville fick stanna kvar. Denna hyra avslutades 1899 med att Åryd bruk begärde extra ersättning för slitage, vilket utmynnade i att Wislanda Ångsågsbolag stämde Åryd Bruk, som svarade med en motstämning. Denna process varade till 1908 och då hade sågen varit nedlagd sedan 1901.

Attsjö ångsåg var den största arbetsgivaren i Furuby socken. Många torpare och småbrukare fick ett gott ekonomiskt tillskott. Sågen sysselsatte 10-15 personer plus huggarna i skogen. På ångsågen fanns olika befattningar såsom sågare, maskinist, smed, stabbläggare (den som staplade bräderna), tummare (den som märkte ut vilka träd som skulle avverkas och räknade ut virkesmängden) och framförare (som transporterade stockarna till sågplatsen).

Personer som arbetat på Attsjö ångsåg och några framförare:

Peter Gustaf Johansson, sågare 1885 – 1888, kom från ångsågen i Sandbäckdalen under Lambritsgård Västorp. Denna såg upphörde 1885. Han var född i Älmeboda socken, bodde på Attsjö Båtsmansgård med sin familj och flyttade därefter till Trångsgärde i Västorp.

Gustaf Alfred Sjöbäck, maskinist 1885 – 1886, arbetade tidigare på ångsågen i Sandbäckdalen. Han var född i Lenhovda socken, bodde också på Attsjö Båtsmansgård med sin familj och flyttade till Halltorp socken i Kalmar län.

Carl Wilhelm Dahlström, maskinist 1886 – 1888, kom från Ljungby i Kalmar län. Han var född i Helleberga socken, bodde på Attsjö Båtsmansgård med sin familj och flyttade till Ekeberga socken.

Carl August Johansson Holmberg, sågare 1888 – 1889, arbetade tidigare på Sven Peter Johanssons ångsåg vid Sandbacken i Attsjö. Han var född på Holmahult i Herråkra socken och bodde på Attsjö Jöns Markussonsgård, där han efter arbetet på sågen startade en lanthandel.

Johan Nilsson Tränk, sågare 1889 – 1901, var skriven på torpet Näset under Risinge Mellangård. Han var född i Uråsa sn. Även sonen **Karl Tränk** arbetade stundtals på sågen.

Carl Tengbom, smed som arbetade till och från på sågen. Född och boende på backstugan Kallshaga under Furuby Andersgård.

Claes Johansson, eldare, maskinist och förman 1885 – 1901. Född på torpet Näset under Västorp Truvedsgård. Claes började med att hjälpa till att uppföra sågen och avancerade i befattningarna efter hand. Som förman skrev han varje månad en rapport om hur mycket som var sågat och utlevererat. En gång om året upprättade han en sammanställning över sågens hela produktion. Claes flyttade 1887 in i en nyuppförd tjänstebostad cirka 150 meter från sågen. Han skötte även utbetalningen av lönerna för de anställda på sågen. Förmanslönen var delvis i natura, t.ex. :

522:35 kr, inklusive 20 liter malt 2:- och 5 kg ärtor 1:05 (1890)

484:20 kr, inklusive 5 liter malt 0:55 och 5 kg ärtor 1.05 samt 8 kg ost 2:40. (1891)

404:83 kr, inklusive 5 kg ärtor 1:05 och 250 liter råg 26:25 samt 27,5 kg ost 6:33. (1893)

Framkörare till ångsågen för Wislanda Ångsågsbolag någon gång mellan 1897/1899.

Framkörare kallades de män som körde fram stockarna till ångsågen och de var alla arrendatorer eller torpare under Åryd bruk:

Carl Magnus Johansson, arrendator på Attsjö Nästagård (Södregård).

Oskar Ek, arrendator på Attsjö Kronogård (Lilla Norregård).

Gustaf Magnusson, torpare på Hanahall under Attsjö Kronogård.

Carl Moqvist, arrendator på Högstorp №4.

Johan Magnus Pettersson, torpare på Äng under Västorp Truvedsgård.

Johan Danielsson, torpare på Klerebohult under Furuby Getingegård.

Salomon Karlsson, arrendator på Attsjö Båtsmansgård.

När Attsjö ångsågs upphörde hösten 1901, fraktades lokomobilerna till Hökhult i Lenhovda sn.

Rapport skriven 1898 av Claes Johansson förman på Attsjö ångsåg.

HANDLING No 67

Uppgift

Allt försågadt virke vid Attsjö Såg för år 1898 som är sågadt för ångsågsbolaget i Wisshanda kantadt Furu

	2"	3"	4"	4½"	5"	6"	7"	8"	9"	10"	11"	12"
¾"		1120	2783	633	2612	1228	217					
1"			1366	959	663	1065	700	291	115	11"		
1¼"					85	302	128	27	19	1	3"	
1½"					182	416	295	121	73	19	6"	3"
2"						10	705	660	618	509	311	291
2½"					877	217	569	444	340			

Okantadt Furu

	2"	3"	4"	4½"	5"	6"	7"	8"	9"	10"	11"	12"
1"						187						
1¼"							70	24				
1½"								100	86			
2"								30	40			
2½"									30	15		
3"										10	13	10

Kantadt Gran

	2"	3"	4"	4½"	5"	6"	7"	8"	9"	10"	11"	12"
¾"		103	140	39	87	40						
1"			106	44	20	63	15	1	1			
1¼"					67	155	124	22	16			
3"									15	2		2

Wrakbrädet 270 St ¾" + 4½" medel bred 220 St 1" + 6" medel
 Wrakplank 12 St 1½" + 7" medel br 80 St 2" + 8" medel
 " " 80 St 2" + 9" medel br 30 St 2½" + 7" medel bred

Attsjö ångsåg den 28. Maj 1898
 Claes Johansson

Obs kubikinnehåll med höjden jag vill räkna ut och
 men det skulle räknas med förstås

Här anges antal och dimensionerna på virket; kantad och okantad furu samt kantad gran, som sågades 1898. Wrakbräder och wrakplank redovisades också.

Foto: Ingvar Malmberg

Förteckning över fler arbetare än de förut nämnda som arbetade vid Attsjö ångsåg 1886 – 1895. Baserad på uppgifter från Årydarkivet på Kronobergsarkivet i Växjö.

Andersson, J P	Fägerstad	1886
Andersson, Nils Peter	Johanstorp Attsjö	1886-91, 1893
Andersson, Otto Gottfrid	Johanstorp Attsjö	1890
Bergström & Johansson	Båtmansgård Attsjö	1895
Carlsson, P G	Lilla Hult Furuby	1889-90
Gustafsson, Carl	Furuby	1887, 1891-92, 1895
Håkansson, Frans	Östratorp under Truvedsgård i Västorp	1886
Johansson, Gustav	Attsjölyckan	1886, 1888-90, 1892, 1894-95
Johansson, J	Furuby	1886, 1893-95
Jonasson, A	Attsjö	1895
Karlsson, Johan Peter	Högalund Attsjö	1895
Magnusson, P	Fägerstad	1891
Magnusson, W	Karonsberg	1887-88, 1890, 1892, 1894
Olsson, Albrekt	Johanstorp	1886-95
Pettersson, C	Fällan Furuby	1890
Pettersson, M	Fällan Furuby	1890 (målning med Falu rödfärg)
Roos, C G	Kårestad	1890
Sjöberg, E	Furuby	1895
Skön, Johan	Sold torp 27	1893-94
Svensson, K	Sjöboholm, Furuby	1889-90, 1895
Svärd, Carl	Backstugan Högbo, under Furuby Getingagård	1893
Åhl, Elof	Furuby, smed	1894

De flesta arbetarna på Attsjö ångsåg bodde på fastigheter som ägdes av Åryd bruk. De var arrendatorer eller torpare. Torparna måste, utöver sina dagsverken, omedelbart infinna sig för att arbeta extra närhelst bruket budade dem. Samtidigt var lönen från ångsågen ett välbehövligt tillskott hos många fattiga familjer. Förteckningen är inte komplett.

Läs om skogsförmannen Klaes Tumme på Attsjö ångsåg, se Båtmansgård Torp - Berättelser.

Bengt Nilssons gårdssåg

År 1967 köpte Bengt i Södregård en gårdssåg, som tidigare hade stått på Nya Gärde i Kårestad. Sågen sattes upp helt nära Banan, så kallas den nedlagda järnvägsvallen mellan Lokstallarna i Attsjö och Dammen vid Furuby broar. Bengt reste sågen tillsammans med Gustav på Sjöaryd, som var en duktig snickare. De gjorde ett gediget bygge med stöttor av rotben för att hålla upp taket över sågbordet. Sågen användes flitigt vid sågning av husbehovsvirke för byns invånare. Med Gustav som sågmästaren och Bengt som hjälpsågare tillverkades bräder, plank och reglar för såväl reparationer som underhåll. Sågen drevs av en lastbilmotor, monterad på östra sidan. Något senare inskaffades också en stickhyvel, som placerades på andra sidan Banan och drevs med ett aggregat på traktorn. Där hyvlades bland annat spån till sticketaket på Södregårds vedbod.

Sågen drevs av en lastbilmotor.

Med Gustav som sågmästaren och Bengt som hjälpsågare tillverkades bräder, plank och reglar för såväl reparationer som underhåll.

Foto: Usko Ojansivu

Källor:

Årydarkivet på Kronobergsarkivet i Växjö.

Afräkningsböcker Gla1886 -1899.

Lönelistor för Attsjö ångsåg

Smålandsposten september 1887. Kungliga biblioteket.

Allan Karlsson visar Attsjö ångsåg 2006.

Lars-Erik Nilsson om Bengts gårdssåg 2022.

Ett flertal studiebesök på sågplatsen och förmansbostället 2007-2023.